

DSÖ ve gelenekten küresele tıbbın alternatif serüveni

Prof. Dr. Sabahattin Aydın

Orta öğrenimini Özel Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1985 yılında mezun oldu. Üroloji ihtisas eğitimini Trakya Üniversitesi'nde tamamladı. Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde çeşitli kademelerde yöneticilik yaptı. 1996 yılında doçent, 2003'te profesör oldu. 2006-2009 yıllarında Dünya Sağlık Örgütü İcra Kurulu üyesi olan Aydın, Sağlık Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı görevinde bulundu. Bir süre İstanbul Üniversitesi Rektör Danışmanlığı da yapan Aydın, halen İstanbul Medipol Üniversitesi Rektörüdür.

Dünya Sağlık Örgütüne (DSÖ) göre "geleneksel tıp", fiziksel ve ruhsal hastalıklardan korunma, bunlara tanı koyma, iyileştirme veya tedavi etmenin yanında sağlığın iyi sürdürülmesinde de kullanılan, farklı kültürlerle özgü teori, inanç ve tecrübelerle dayalı -izahı yapılabilen veya yapılamayan- bilgi, beceri ve uygulamaların bütünüdür.⁽¹⁾ "Tamamlayıcı tıp" veya "alternatif tıp" ise yakın anlamda kullanılan kavramlardır. Bu terimler, ülkenin kendi geleneklerinin parçası olmayan ve hâkim sağlık sistemine entegre olmamış sağlık uygulamaları yelpazesini kapsamaktadır. Yani kendi kültür ortamının dışında uygulanan geleneksel tıba, alternatif veya tamamlayıcı tıp denmektedir. Alternatif tıp genel anlamda, kapsadığı alanın ne olduğunu değil, ne olmadığını ifade eden bir kavramdır. Bir bakıma konvansiyonel tıbbın alanına girmeyen sağlık uygulamalarını ifade eder. Tamamlayıcı tıp ise, ilave yarar sağladığına inanılan sağlık uygulamalarının konvansiyonel tıpla birlikte kullanılması sonucu kazandığı anlamdır. "Tamamlayıcı tıp" ve "alternatif tıp" tabirlerinin, tıbbi otorite görünümü vermek için kullanılan yanıltıcı ifadeler olduğunu ileri sürenler de vardır.^(2, 3, 4)

Önceleri kapalı toplumların kendi etki alanında sınırlı kalan geleneksel tıp, 1990'lardan sonra gelişmiş ülkeler dahil tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır. Bugün bazı Asya ve Afrika ülkelerinde toplumun % 80'ine temel sağlık hizmetleri olarak geleneksel tıp hizmet vermektedir.

Çok sayıda gelişmiş ülkede toplumun % 70 ila % 80'i alternatif veya tamamlayıcı tıbbın bir şekline (örneğin akupunktur) başvurduğu bilinmektedir. Geleneksel tıp birçok kronik hastalık ve enfeksiyon hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır. Çin'de yaklaşık 2000 yıldır kullanılmakta olan *Artemisia annua* adlı bitkiden izole edilen artemisinin sayesinde yeni sıtma ilaçları üretilmiştir.⁽⁵⁾

Geleneksel tıbbın en yaygın şeklini oluşturan bitkisel ürünlerin uluslararası pazar payı bir hayli yüksektir. Batı Avrupa'da 2003-2004'te yıllık cirosu 5 milyar dolara ulaşmıştır. Çin'de 2005 yılında bu ürünlerin satışı 14 milyar doları bulmuştur. Brezilya'da 2007 yılında bitkisel ürün pazarı 160 milyon dolardır.⁽⁵⁾

Uluslararası pazardaki sahte, kötü kalitede ve hileli bitkisel ürünlerin ciddi bir şekilde hasta güvenliğini tehdit ettiği bir gerçektir. Bunların bir şekilde denetim altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle yüzden fazla ülke, bitkisel ürünler hakkında kendi mevzuatını oluşturmuştur. Türkiye'de bu konuda maalesef yeterli bir mevzuat mevcut değildir. Son olarak Sağlık Bakanlığının teşkilat yapısını ve görevlerini düzenleyen kanun hükmünde kararnamede (663 Sayılı KHK) "sağlık beyanı ile satışa sunulacak ürünlerin" görev alanında sayılmasını bu konudaki gelişmeye bir işaret kabul edebiliriz.

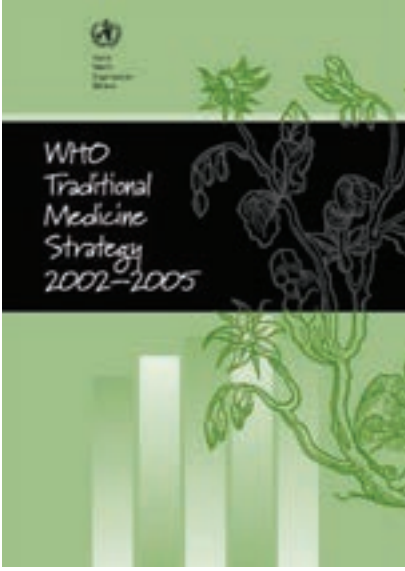
Konvansiyonel tıp deneylere ve hastalık nedeni olan patojenlere odaklanmıştır.

Geleneksel tıp ise insanın bedensel ve ruhsal bir varlık olduğu kabulüne dayanmaktadır. İnsan; bedeniyle, hafızasıyla ve duygularıyla bir bütündür. Bütüncül tabiatı ve kültür temelli bakışı; geleneksel tıbbi uygulamaları, konvansiyonel Batı tıbbından ayıran önemli bir özelliğidir.

Geleneksel tıp uygulayıcılarının yaygın ve değişken bilgileri, doğal kaynakları serbestçe ve bağımsız olarak kullanabilmelerinden kaynaklanan özgürlükleri, onları devletlerin ekonomik ve politik kontrolünün dışına çıkarmaktadır. Çoğu geleneksel tedavi yöntemi bilimsel araştırmaya dayalı kanıtlanıyorsa da ancak bu alanda gayretli çalışmalar da yürütülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, alternatif ve tamamlayıcı tıp için bir ajans (National Center for Complementary and Alternative Medicine -NCCAM) kurmuş ve 2010 yılında Ulusal Sağlık Enstitüsü (NIH) 520 milyon doları bu alandaki araştırmalara ayırmıştır. AIDS mücadelesinde akupunktur, yoga, reiki gibi alternatif tedavi yollarını araştıran devlet destekli çalışmalar yapılmaktadır.⁽⁶⁾

Geleneksel tedavilerin hepsi değilse de çoğu, modern tıp için geliştirilen standartlara vurulduğunda yeterli kanıtlanıyorsa da ilaç güvenliği için uygulanan katı regülasyonların dışında kalmaktadır. Uygulayıcıları sertifikalı veya diplomalı değildir. Şu da bir gerçek ki, alternatif tıpla uğraşanlar genellikle bilimsel çalışmalarını savunsa da, bazıları bunların muhtemel olumsuz sonuçlarını pek kabul etme eğiliminde değildirler.

Dr. Chan, modern tıbbın insanı kişiliksizleştiren “katı kalpli” bakış tarzını sorgulamaktadır. İleri derecede uzmanlaşmış tıp anlayışının sempatik doktor-hasta ilişkisine karşı işlev gördüğünü; hastaların artık birer birey olarak değil, her biri uygun uzmanlarınca hassasiyetle ele alınan vücut parçalarının montajı gibi muamele edildiklerini ileri sürmektedir.

Yapılan bütün homeopati çalışmalarını derleyerek analiz eden bir makale 2005'te Lancet Dergisinde yayımlandıktan sonra ortaya çıkan tepkiler buna bir örnek teşkil edebilir. Bu makaleye göre farklı hastalıklar üzerinde yapılmış yüzden fazla çalışmanın sonucunda homeopatinin plaseboya üstünlüğü gösterilememiştir.⁽⁷⁾ Ancak homeopatlar yapılan çalışmaların sonuçlarına itiraz etmekte gecikmediler. Hatta plasebo kontrollü randomize çalışmaların kendi tedavi yöntemlerini test etmeye uygun olmadığını ileri sürenler bile oldu.^(8, 9) Bu tür yaklaşımları bütün geleneksel tıp alanları için genelleştirmenin doğru olmayacağı tabiidir.

Alternatif tıbbın yaygınlığı ve bu tür tıp anlayışına yaklaşım ülkeden ülkeye çok farklılıklar göstermektedir. Bu tür

uygulamaların yaygın olduğu ülkelerde mevzuat geliştirilmiştir ve lisanslama yapılmaktadır. Avusturya ve Almanya'da tamamlayıcı ve alternatif tıp uygulamaları neredeyse tamamen doktorlar eliyle yürütülmektedir.⁽¹⁰⁾ Bazı tahminlere göre Amerika'da alternatif tıp uygulayıcılarının en az yarısını doktorlar oluşturmaktadır.⁽¹¹⁾ Almanya'da bitkisel ilaçlarla ilgili sıkı düzenlemeler yapılmıştır, bu ilaçların yarısı doktorlar tarafından reçete edilmekte ve sosyal güvenlik kapsamında ödemesi yapılmaktadır.⁽¹⁰⁾

Kasım 2008'de Pekin'de düzenlenen Geleneksel Tıp Kongresinin açılışında konuşan DSÖ Başkanı Dr. Margaret Chan, güçlü tarihi ve kültürel bağlara sahip geleneksel tedavileri uygulayan şifacıların genellikle toplumun iyi bilinen fertleri olduğunu ve bu yüzden uyguladıkları tedavilerin fazla sorgulanmadığını, bu tedavilerin insanları yatıştırdığını, birçok derdini giderildiğini belirtmiş ancak bunun ideal olmadığına dikkat çekmiştir. Bazı Afrika ülkelerinde sıtmaya bağlı yüksek ateşi olan çocukların % 60'ının modern tedavi yerine bitkisel ilaçlarla tedavi edilmeye çalışıldığını ve çoğunun bu yolla kaybedildiğini bildiren Chan; geleneksel tıbbın çok şey verebileceğini ancak milyonlarca insanı yaşamakla ölüm arasında tercihle yüz yüze bırakacak şekilde modern tıbbın etkililiği kanıtlanmış yöntemleri ve acil müdahalelerin yerine ikame edilemeyeceğine dikkat çekmiştir.⁽¹²⁾

Dr. Chan'ın dikkat çektiği bir diğer husus da oldukça önemlidir. Günümüz dünyasında sunulan sağlık hizmetleri tam olarak yeterli olamamaktadır. Bu yetersizlik ortamında, “ortodoks” tıbbı tamamlayıcı veya konvansiyonel tedavilere alternatif yöntemler, varlıklı toplumlarda da artan oranda popülerite kazanmaktadır. Son zamanlarda Kuzey Amerika ve Avrupa'da yapılan çalışmalar, bu tür tedavi yollarının geliri ve eğitimi yüksek düzeyde olan toplumlarda farklı gruplarca rağbet görmekte olduğunu göstermiştir. Tedavi masrafları çoğu durumda sağlık sigortalarının karşılanmamaktadır. Alternatif ve tamamlayıcı tedavilerin kullanılması, hızla büyüme potansiyeli taşıyan milyonlarca dolarlık bir endüstrinin doğmasına yol açmıştır. Yani bu tedaviler artık sadece fakir insanların seçeneği olacak şekilde konvansiyonel tedavilerin alternatifi olmaktan çıkmıştır.⁽¹²⁾

Alternatif ve tamamlayıcı tıp anlayışının hızlı yükseliş nedenlerini tartışmaya açan Dr. Chan, modern tıbbın insanı kişiliksizleştiren “katı kalpli” bakış tarzını sorgulamaktadır. İleri derecede uzmanlaşmış tıp anlayışının sempatik doktor-hasta ilişkisine karşı işlev gördüğünü, hastaların artık birer birey olarak değil, her biri uygun uzmanlarınca hassasiyetle

ele alınan vücut parçalarının montajı gibi muamele edildiklerini ileri sürmektedir. Alternatif tıbbın yıldızının parlamasını; daha şefkatli, kişiselleşmiş ve bütüncül bir sağlık hizmeti arayışına bağlamaktadır. Bu trendin, doğal ürünlerin esasları itibarıyla iyi ve güvenli olduğuna olan inançtan da beslendiğine vurgu yapmaktadır.⁽¹²⁾ Sözü edilen inancın istismar edilmesi ve ticari olarak kolayca pazarlanabilmesi bir vakıa. Buradan hareketle DSÖ Başkanı şu yargıya varıyor: “Köklü, kültürel olarak kabul gören ve yararlı bir geleneksel tıp, şefkatli bir tedavi ve şifa sanatı olarak iyi eğitim almış, tecrübeli ve lisanslı kişiler eliyle uygulanırsa daha zor istismar edilecektir”.⁽¹²⁾

Pekin'de düzenlenen Geleneksel Tıp Kongresinin ardından geleneksel tıbbın güvenli ve etkili kullanımını teşvik eden “Pekin Deklarasyonu” yayımlandı.⁽¹³⁾ Deklarasyon, geleneksel tıbbın (tamamlayıcı ve alternatif tıp) ulusal sağlık sistemlerine entegre edilmesi yönünde DSÖ üye ülkelerini adım atmaya davet etmiştir. Geleneksel tıp hakkında ulusal politika oluşturulması, geleneksel ve bitkisel ilaçlarla ilgili ulusal mevzuat geliştirilmesi, geleneksel tıbbın temel sağlık hizmetleri kapsamında ele alınması ve geleneksel tıp uygulamaları için ulusal düzenlemelerle bu alanlarda araştırmaların yapılması için, üye ülkeler iş birliği yapmaya çağırılmaktadır. Ayrıca konvansiyonel tıp ile geleneksel tıp mensupları arasında iletişimin güçlendirilmesi; sağlık çalışanlarına, tıp öğrencilerine ve ilgili araştırmacılara yönelik uygun eğitim programlarının yapılması gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

Pekin Deklarasyonundan 6 ay sonra, 2009 yılı DSÖ Genel Kurulunda (62. World Health Assembly) bu deklarasyonu esas alan bir tüzük kabul edildi. Ancak bundan önce “Geleneksel Tıp Araştırma ve Değerlendirme Metodolojileri Rehberi (2000)” ve “Geleneksel Tıp /Alternatif ve Tamamlayıcı Tıbbın Dünyadaki Yasal Durumu (2001)” ile “DSÖ Geleneksel Tıp Stratejisi 2002-2005” adlı dokümanların yayımlanmış olduğunu belirtmekte yarar var.^(14, 15, 16)

Bu son strateji belgesinin başlangıç kısmında kavramsal açıklamalar ve stratejik analiz yapılmaktadır. Birinci bölümde küresel anlamda geleneksel tıbbın kapsamı ele alınmıştır. İkinci bölümde temel sorunlar ele alınmış, üçüncü bölüm ise DSÖ'nün bu alandaki rolüne işaret etmiştir. Dördüncü bölüm geleneksel tıbbın ulusal ve uluslararası kaynaklarına ayrılmıştır. Belgenin son bölümü, strateji ve eylem planından oluşmaktadır. Bu belgede ayrıca DSÖ'nün geleneksel tıp konusundaki referans merkezleri ile konu ile ilgili bazı yayınlarının listesi verilmiştir.⁽¹⁶⁾

Aslında geleneksel tıp konusu yıllardan beri DSÖ Genel Kurullarının gündemine gelmektedir. Geleneksel Tıp Alanında Araştırma ve Eğitimin Geliştirilmesi (1977), Tıbbi Bitkiler (1978), Geleneksel Tıp (1987), Geleneksel Tıp ve Tıbbi Bitkiler (1988), Geleneksel Tıp ve Modern Sağlık Hizmetleri (1989, 1991) ve nihayet Geleneksel Tıp (2009) başlıkları altında kararlar kabul edilmiştir. Bu süreçte akupunktur ve bitkisel tedavileri konu alan birçok rapor yayımlanmıştır. Küresel sağlık politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasında aktif rol oynayan DSÖ'nün geleneksel tıp konusunda lakayt kalmamaya çalıştığı görülmektedir. İnsanların önemli bir kesiminin hayatında yer bulan bu tür tıbbi uygulamaların göz ardı edilmesinin toplum sağlığını korumaktan çok riske etmeye yol açacağı aşikârdır. Özellikle, standardizasyondan yoksun, mevzuat alt yapısı olmayan, denetimsiz ve istismara açık bir alanın göz ardı edilmesi daha çok başıboş kalması anlamına gelecektir. Tarihsel kökenini aldığı toplumda yer edinmiş olan "geleneksel tedaviler", bir anlamda uzun yılların tecrübesine dayalı geleneğin güvencesi altındadır. Tamamlayıcı ve alternatif tanımına giren tıbbi uygulamaların, uygulama alanı bulunduğu toplumun gelenekleri, alışkanlıkları ve bilgi birikimine yabancılığı oranında güvenli alandan uzaklaşmakta olduğunu düşünüyorum. DSÖ'nün geleneksel tıp / alternatif ve tamamlayıcı tıp ayırımı yapmaksızın, halk sağlığı adına toplumların birikimleri ve kabullerinden yararlanmaya çalıştığı, bu birikimlerin olumlu yönlerinin açığa çıkarılması için çaba harcadığı görülmektedir. Standardize edilmiş bilimsel metotlar kullanarak bu alanlarda araştırmalar yapılmasını teşvik etmekte, uygulamaların eğitilmiş ve lisanslı kişiler tarafından yapılmasını sağlamaya çalışmakta ve en önemlisi üye ülkelerin bu tıp anlayışlarını göz ardı etmeksizin, istismar

edilmesine fırsat vermeyecek şekilde ulusal mevzuatlarını geliştirmelerine yardımcı olmaya çalışmaktadır.

Kaynaklar

- 1) *General Guidelines for Methodologies on Research and Evaluation of Traditional Medicine*, World Health Organization, 2000 Geneva
- 2) Gorski D: *Science Based Medicine, Credulity about acupuncture infiltrates*. the *New England Journal of Medicine*, <http://www.sciencebasedmedicine.org/index.php/acupuncture-infiltrates-the-new-england-journal-of-medicine/> (Erişim tarihi: 5.01.2012)
- 3) Deepak A. and Anshu S. *Indigenous Herbal Medicines: Tribal Formulations and Traditional Herbal Practices*. Jaipur: Aavishkar Publishers Distributor. p. 440, 2008.
- 4) Kopelman, Lorretta M. "The role of science in assessing conventional, complementary, and alternative medicines". In Callahan D. *The Role of Complementary and Alternative Medicine: Accommodating Pluralism*. Washington, DC: Georgetown University Press. pp. 36–53. 2004
- 5) *Traditional medicine, Fact sheet N°134 December 2008* <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs134/en/index.html> (Erişim tarihi: 5.01.2012)
- 6) NIH *Estimates of Funding for Various Research, Condition, and Disease Categories (RCDC)* <http://report.nih.gov/rcdc/categories/default.aspx>
- 7) Shang A. et al.: *Are the clinical effects of homeopathy placebo effects? Comparative study of placebo-controlled trials of homeopathy and allopathy*. *Lancet* 2005;366 (9487):726-733
- 8) *The Society of Homeopaths press release "Universal Condemnation for The Lancet's Stance on Homeopathy"* 19 September 2005
- 9) Chatfield K. and Relton C. "Are the clinical effects of homeopathy placebo effects?—A full critique of the article by Shang et al" (September 2005) <http://www.homeopathyoz.org/downloads/ECCH-Critique.pdf> (Erişim tarihi: 5.01.2012)
- 10) Marty (1999). «The Complete German Commission E Monographs: Therapeutic Guide to Herbal Medicines». *J Amer Med Assoc* 281 (19): 1852–3. doi:10.1001/jama.281.19.1852.

Köklü, kültürel olarak kabul gören ve yararlı bir geleneksel tıp; şefkatli bir tedavi ve şifa sanatı olarak iyi eğitim almış, tecrübeli ve lisanslı kişiler eliyle uygulanırsa daha zor istismar edilecektir... Tarihsel kökenini aldığı toplumda yer edinmiş olan "geleneksel tedaviler", bir anlamda uzun yılların tecrübesine dayalı geleneğin güvencesi altındadır.

- 11) «White House Commission on Complementary and Alternative Medicine Policy». March 2002. Archived from the original on 2011-08-25.
- 12) Dr Margaret Chan, WHO Congress on Traditional Medicine, 7-9 November 2008, Beijing, China <http://www.who.int/dg/speeches/2008/20081107/en/index.html> (Erişim tarihi: 5.01.2012)
- 13) «Beijing Declaration» http://www.who.int/medicines/areas/traditional/congress/beijing_declaration/en/index.html (Erişim tarihi: 5.01.2012)
- 14) *General Guidelines for Methodologies on Research and Evaluation of Traditional Medicine*, World Health Organization, Geneva, 2000
- 15) *Legal Status of Traditional Medicine and Complementary/Alternative Medicine: A Worldwide Review*, World Health Organization, Geneva, 2001
- 16) *WHO Traditional Medicine Strategy 2002–2005*, World Health Organization Geneva